

## ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МОНТЕССОРІ-ПЕДАГОГА

*У статті розглянуто питання вивчення кращого зарубіжного педагогічного досвіду, зокрема, особливості освітньої системи відомого італійського педагога М.Монтессорі. Охарактеризовано вагомість даної педагогічної технології як однієї з провідних у процесі застосування у сучасних українських освітніх умовах. Визначено завдання, які ставляться перед педагогом в процесі оволодіння даною дитиноцентричною концепцією в організації освітнього процесу. Описано філософські засади та методiku організації навчально-виховного процесу в умовах сучасних освітніх закладах.*

*Ключові слова: педагогіка М.Монтессорі, педагогічна технологія, компетентнісний підхід, Монтессорі-педагог, розвивальне середовище.*

*The article deals with the question of study the best foreign pedagogical experience, including features educational system famous Italian pedagogue M.Montessori. It's characterized importance of educational technology as one of the leaders in the application of modern Ukrainian educational clauses. It defined tasks that relate to the pedagogue in the process of mastering this childcentrism concept in the organization of the educational process. We describe the philosophical principles and methods of the educational process in modern educational institutions.*

*Keywords: pedagogy of M.Montessori, pedagogical technology, competence approach, Montessori pedagogue, developmental environment.*

В умовах гуманізації освіти, широкому застосуванню ідей дитиноцентризму з метою забезпечення особистісно орієнтованого підходу в організації навчально-виховного процесу пріоритетного значення набувають молоді педагоги, які виховуються на засадах педагогіки співробітництва, партнерства. Реалізація цих завдань пов'язана із засвоєнням студентами педагогічних вишів великої педагогічної спадщини відомого італійського педагога М.Монтессорі. Не випадково головною метою Національної доктрини розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті визначено «забезпечення можливостей самовдосконалення особистості, формування інтелектуального потенціалу як найвищої цінності нації», розвиток творчих здібностей студента.

Реформування української педагогічної освіти ставить завдання не лише запровадження у навчально-виховний процес новітніх технологій, але й підготовки педагогів-фахівців, які володіють глибокими знаннями філософії освіти партнерства, на практиці вміють реалізовувати прогресивні педагогічні технології щодо виховання підростаючого покоління з такими якостями як самостійність, відповідальність, ініціативність, вміння взаємодіяти та співпрацювати в колективі. Такою цілісною технологією та випробуваними часом та континентами науково-практичним досвідом володіє Монтессорі-педагогіка. Увага до якої в нашій країні зростає, тому потребує підготовки не тільки теоретичної, а й практичного втілення в практику вишів.

На сучасному етапі розвитку суспільства визнано провідну роль науки та освіти як рушія прогресивних змін, загального розвитку людського соціуму. А.Сахаров зазначав: «У ХХІ столітті роль у вирішенні глобальних проблем

належить освіті». Тому підготовка висококваліфікованих, науково грамотних, ініціативних, творчих педагогів, які володіють знаннями передової педагогічної науки стає нагальною потребою української освітньої громадськості.

Сьогодення вимагає аналізу й інтерпретації педагогічної теорії і практики М. Монтесорі на принципах визнання самоцінності дитинства, пріоритетності розвитку особистості упродовж педагогічного процесу, створення й апробації інноваційних педагогічних технологій, розширенні її педагогічної технології відповідно до досягнень суспільного прогресу.

Проблема педагогічної взаємодії як базової складової у формуванні професійності студентів педагогічних вишів, актуалізує необхідність зосередження уваги на дисципліні «Педагогіка Марії Монтесорі», яка передбачає теоретичне та практичне опанування студентами основ інноваційної педагогічної організації діяльності, і як окрема навчальна дисципліна займає важливе місце у структурно-логічній схемі підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності «Дошкільна освіта». Вивчення курсу є ознайомлення з педагогічною технологією М. Монтесорі, застосування педагогіки М. Монтесорі відповідно до завдань сучасної української дошкільної освіти.

Виокремлення і введення до навчального плану фахівців дошкільної освіти курсу «Педагогіка Марії Монтесорі» передбачає ознайомлення майбутніх вихователів з витоками становлення і розвитку інноваційної технології, аналіз основних педагогічних ідей, презентацію засобів, форм організації діяльності педагога в освітньому процесі, з'ясування напрацювань українських педагогів у реалізації і поширенні ідей М. Монтесорі у дошкільній освіті.

Опанування навчальної дисципліни «Педагогіка Марії Монтесорі» сприятиме засвоєнню концептуальних засад педагогічної технології як одного з найкращих надбань у світовій практиці, формуванню у майбутнього вихователя власного педагогічного світогляду, практичних навичок у застосуванні основних засад педагогіки М. Монтесорі у сучасному дошкільному навчальному закладі України.

Концептуальні засади становлення педагогіки Марії Монтесорі знайшли висвітлення в українській педагогічній літературі (дослідження І. Дичківської, Т. Поніманської «Монтесорі: теорія і технологія», О. Сторонської «Педагогічна спадщина М. Монтесорі у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених», М. Чепіль «Педагогіка Марії Монтесорі в Україні», С. Якименко «Педагогічні ідеї Софії Русової та Марії Монтесорі: порівняльний аналіз», Н. Каргапольцевої «Соціалізація і виховання особистості в Монтесорі-освіті», М. Якимової «Педагогіка Марії Монтесорі в сучасній системі підготовки і перепідготовки працівників дошкільної освіти», Н. Петрової «Педагогічна спадщина Ю. Фаусек як досвід реалізації системи М. Монтесорі у вітчизняній дошкільній педагогіці», А. Дорофєєва «Реалізація ідей педагогіки М. Монтесорі в дошкільних освітніх установах», Т. Куліш «Наталія Лубенець про погляди Ф. Фребеля та М. Монтесорі», Б. Жебровського «Українська освіта. Чому Марія Монтесорі?» та ін.

Ідеї дитиноцентризму є основою багатьох педагогічних систем та наукових теорій різних часів. Теоретичне осмислення засад дитиноцентризму здійснили Д. Дьюї, Я. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Ф. Фребель, М. Монтесорі, С. Френе, Е. Кей, К. Ушинський, В. Сухомлинський, Я. Корчак, К. Роджерс, Л. Виготський, Д. Ельконін, П. Епштейн та ін. Д. Дьюї, помістивши дитину у центр педагогічної

системи, вказував на те, що вихованець – сонце, навколо якого має «обертатися» вся освіта; інтереси дитини стають провідними цінностями освіти й основою організації всіх освітніх процесів; виховання та навчання дитини виключають примус і натиск. Е. Кей у роботі «Століття дитини» зазначила, що мета освіти – не передача знань, а гармонійний розвиток дитини на основі її задатків і життєвого досвіду. П. Епштейн зазначає, що у дитячому закладі Монтессорі вчитель повинен створювати підготовлене середовище, у якому все буде саме так, як потрібно дитині певного віку.

В українській педагогіці першу спробу цілісного вивчення дитини на засадах антропологічного принципу, намагаючись відкрити батькам і педагогам велике значення всебічного вивчення дитини, здійснив К. Ушинський. У вихованні все має виходити тільки з живого джерела людської особистості. Без особистого безпосереднього впливу педагога на дитини справжнє виховання, що змінює характер, неможливе. К. Ушинський з антропологічних позицій визначав залежність успіху інтегрування навчання і виховання від сили, здібностей та знань особистості вихователя. Основою досконалого процесу виховання, за його переконанням, є ідея гуманістичної парадигми виховання – ставлення до людини як до найвищої цінності, орієнтація на особистісну спрямованість, створення умов, які забезпечують її вільний саморозвиток, збереження своєї індивідуальності, входження в соціум та активну життєву позицію соціально-ціннісного спрямування. Саме тому педагог вибудовує парадигму предмета виховання як педагогічного завдання виховання: людина – її душа – діяльність, і називає цей ряд «повним визначенням мети педагогічної діяльності». К. Ушинський висловлює переконання, що основною метою виховання є людина, оскільки все у цьому світі (і держава, і народ, і людство) існує тільки для людини (розуміємо, дитини як об'єкта виховання); душа – домінуюча сутність людини порівняно з тілом, а провідною для душі є діяльність.

У сучасній вітчизняній педагогіці ідеї дитиноцентризму відображені у працях Ш. Амонашвілі, І. Беха, Н. Гавриш, О. Запорожця, І. Зязюна, О. Квас, В. Лозової, Т. Михальчук, Т. Поніманської, Н. Прибильської та ін. В. Кремень підкреслює: «На перший план виступає принцип дитиноцентризму, але не у значенні уваги до дитини як такої, до дитини абстрактної, узагальненої, що часто проголошувалося і робилося у нас раніше, – а до конкретної дитини з її сутнісними характеристиками. Це важливо на всіх етапах освітньої діяльності: починаючи від дошкілля і закінчуючи університетом. Потрібно максимально наблизити освіту і виховання дітей до конкретної сутності кожного. Варто не формувати дитину під власні копії чи то батьком, чи то матір'ю, чи державою, чи кимось іншим, а розпізнати її єство і плекати особистість» [3, с. 2].

Дитиноцентризм у сучасному трактуванні цього терміна – це особистісно орієнтована модель виховання дитини, призначена для увиразнення перспектив її життєвого шляху та саморозвитку на засадах гуманізації реального буття дитини, посилення уваги до системи її цінностей та інтересів задля формування в неї основ життєвої компетентності. Тому головне завдання сьогодення – не вкласти в людину максимум знань, а навчити її оперативно отримувати інформацію, яка потрібна їй у кожній конкретній ситуації, виховати її з інноваційним типом мислення. Відповідно навчання та виховання слід максимально наблизити до здібностей і особливостей конкретної дитини.

Звернення у розв'язанні такого освітнього завдання вимагає від освітян глибокого вивчення системних освітніх технологій дитиноцентричного спрямування. І однією з найяскравіших та перевірених часом та педагогічними досвідом є педагогіка М. Монтессорі. Різновекторність освітньої діяльності М. Монтессорі (1870–1952) вражає. Вона відіграла визначальну роль у популяризації жіночого руху (фемінізму), багато практикувала як приватний лікар-психіатр, розробила технологію раннього розвитку дитини, систему розвивального дидактичного матеріалу, відкрила школи навчання для педагогів за власною системою, популяризувала ідеї миротворчості. За свою суспільну діяльність була удостоєна премій та нагород від урядів, університетів, наукових товариств багатьох країн світу, зокрема, була Почесним доктором Даремського університету (США), Почесним членом Наукового товариства Педагогічного інституту в Единбурзі (Шотландія), Почесним Доктором філософії Амстердамського університету. Її науковий доробок налічує близько 50 робіт, які були перекладені 24 мовами. Найвідоміші з них: «Педагогічна антропологія» (1905), «Будинок дитини» (1907), «Метод наукової педагогіки» (1909), «Самовиховання і самонавчання в початковій школі» (1922), «Виховання для нового світу» (1946), «Розвиток потенційних можливостей людини» (1948), «Всотуючий розум» (1949), «Формування людини» (1950) та ін. Тричі кандидатуру Марії Монтессорі висували для присудження Нобелівської Премії Миру (1949, 1950, 1951).

Аналізуючи педагогічну систему М. Монтессорі, зазначимо, що історичний розвиток теорії вільного виховання супроводжувався утвердженням у педагогічній науці важливих гуманістичних цінностей та установок, а саме:

- визнання дитини вищою цінністю педагогічної діяльності;
- спрямованість освіти й виховання на самоактуалізацію, розвиток і самореалізацію дитини у різних видах діяльності;
- необхідність професійної підготовки вчителя-гуманіста;
- трактування інтересів особистості, що розвивається, як пріоритетних освітніх цілей, що мають характер «самодостатньої самотності»;
- орієнтація на суб'єкт-суб'єктні стосунки між педагогом і вихованцями, засновані на взаємній повазі і щирій любові;
- акцентування важливості розширення свободи суб'єкта, що розвивається, з урахуванням його прав і життєвих перспектив;
- підкреслення активної ролі дитини в освітньому процесі, залучення до пізнавальної діяльності цілісної дитячої особистості з її духовними, інтелектуальними, волевими та емоційними особливостями.

Педагогічна система М. Монтессорі передбачала відмову від схоластичного навчання (утопічний ідеалізм), упровадження методики самостійної вільної діяльності дитини (прагматизм), створення спеціального розвивального середовища (експериментальна педагогіка).

Філософія виховання М. Монтессорі заснована на власних спостереженнях за дітьми, гуманістичних традиціях Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, Ф. Фребеля, які визнавали особливу значущість уродженого потенціалу дитини, її здатності розвиватися в атмосфері свободи й любові. Своєрідність цієї педагогічної філософії полягає в тому, що дитинство є не просто періодом життя, а специфічним періодом життя людини і що дорослий залежить від дитини настільки, наскільки дитина залежить від нього. М. Монтессорі вірила у безмежні

можливості дитини, яка «вступає до світу, щоб відновити людство», вважала, що дитина володіє унікальною здатністю до самобудівництва. Аналізуючи цей феномен, педагог дійшла висновку: ще до народження дитина отримує духовний зародок – модель власного психічного розвитку, котрий як її вроджена психічна сутність виявляється лише у процесі розвитку.

На підставі аналізу філософських, психологічних і педагогічних аспектів гуманістичної та педагогічної теорій М. Монтессорі обґрунтувала основоположні принципи своєї концепції: гуманістичної спрямованості мети; психологічної обґрунтованості ідей; розвитку особистості; соціалізації; свободи; індивідуального підходу; самостійності, самодіяльності та творчої активності; наочності; домінування дидактичної гри тощо.

М. Монтессорі розробила цілісну систему, у якій педагогам висунула три важливі завдання: знання сезитивних (найсприятливіших) періодів розвитку дитини, підготовлене (дидактичне) середовище, вміння спостерігати (без зайвого втручання) за дитиною. Марія Монтессорі вірила, що кожна дитина, виховуючись у середовищі, де все організовано саме так «як потрібно», може стати другим Моцартом або Пікассо (П.Епштейн).

Ідеї М. Монтессорі знайшли висвітлення у її працях «Дім дитини. Метод наукової педагогіки», «Керівництво до мого методу», «Самовиховання й самонавчання у початковій школі», «Всотуючий розум». Ідейним стрижнем Монтессорі-педагогіки, який визначає її суть та унікальність, є звернення дитини до педагога: «Допоможи мені зробити це самому».

Педагог наголошувала на реалізації ідеї вільного вибору кожною дитиною виду діяльності та тривалості занять; застосуванні спеціально розробленого набору навчальних матеріалів; відсутності тестувань, оцінювання, похвали та покарання. Провідна ідея вчення М. Монтессорі полягає у необхідності створення педагогом предметно-просторового середовища, у якому дитина могла б найповніше розкрити свій внутрішній потенціал у процесі вільної самостійної діяльності. Це середовище має забезпечити розвиток кожної дитини за її індивідуальним темпом. Завдання педагога полягає насамперед у наданні дитині засобів для саморозвитку і розкритті правил їх використання. Такими засобами є автодидактичні (самонавчальні) Монтессорі-матеріали, з якими дитина працює, спочатку наслідуючи педагога, діючи за зразком, а потім – самостійно виконуючи різноманітні вправи.

Свобода в класній кімнаті виражається через розвиток внутрішнього порядку. Свобода – це діяльність. Людина повинна ставати господарем своєї поведінки та виробляти саморегуляційну здатність. Обмеженням свободи може бути колективний інтерес, а формою вираження свободи є добре виховання. Педагоги та батьки повинні створювати засоби для праці, бо в протилежному випадку свобода дитини стає безпорадністю. Організація засобів для праці та вільний вибір її і є гармонією вільного розвитку.

Розвиток дитини Монтессорі вбачає у формуванні в неї самостійності. Вихователі мають полегшувати дітям вступ на шлях самостійності – від фізичної до психічної: вчити ходити без сторонньої допомоги, підніматися сходами та сходити ними вниз, самостійно одягатися і роздягатися, чітко висловлювати свої бажання, спонукати вихованців досягати своїх індивідуальних цілей. Монтессорі ставить за мету виробити дисципліну розумову і фізичну, з метою активної діяльності на добро людям, а не для пасивної і бездіяльності. У вихованні

Монтессорі розуміє свободу як створення умов, що найбільше сприяють розвитку всієї особистості. Дитина має бути цілком вільною у своїх спостереженнях і діяльності, не потрібно втомлювати нав'язаною діяльністю, яка їй на даному етапі розвитку нецікава. Також важливим є факт виховання слухняності у дитини. М. Монтессорі підкреслює, що насамперед дитина повинна стати господарем власних дій, розвинути волю. Без такої якості вона не буде здатною слухатися сторонніх настанов чи виконувати прохання. Часта помилка дорослих в тому, що дитину змушують до слухняності, ламаючи її волю. Необхідно пояснити власні вимоги, аргументувати, щоб дитина прийняла і зрозуміла вказівку чи просьбу. Воля – основа розвитку, а слухняність з'являється пізніше через усвідомлення необхідності. Внутрішня дисципліна сформується пізніше, коли дитина навчиться фіксувати побажання та висловлювання іншого у власній поведінці. Згодом діти вміють регулювати свою поведінку, працювати незалежно і пишаються собою у такій ролі (поводяться як дорослі).

М. Монтессорі тлумачила поняття «освіта» як процес самонавчання особистості дитини, виходячи з власного внутрішнього потенціалу. Вихователь покликаний допомогти людському індивідууму з народження розвинути всі приховані задатки, досягти яснішого розуму, сильнішого характеру.

М. Монтессорі писала: «Мій метод привів мене до відкриття невідомих раніше духовних особливостей дітей. Те, що вже було відкрито, стосується зовнішніх аспектів розвитку дитини. Здатність розуміти дітей, працювати для захисту їх прав – це і є моя мета. Дитина – людське створіння, яке працює, страждає, прагне розуміння і спілкування, – усе ще невідома нам. Це чиста сторінка в історії людства. Сторінка, яку хотілося би заповнити» [6, с. 18].

Дитина – суспільна за натурою, охоче ділиться з кожним своїми успіхами, відкриттями, перемогами, а тому девізом вихователя має стати: «Чекай і спостерігай!». Вона радила вихователям не втручатися грубо у процес розвитку дитини, тому що місія педагогів полягає в тому, щоб надати засоби для її розвитку і сприяти йому, максимально поважаючи вихованця.

Дитина вчиться пристосовуватися до світу, пізнає його у тих аспектах, які цікаві у певний сенситивний період. Саме особлива чутливість допомагає увійти дитині в контакт із зовнішнім світом: «від перемоги до перемоги» в постійному ритмі, що дає дитині справжнє задоволення. Із завершенням дошкільного віку сенситивні періоди проходять і тоді можна спостерігати інтелектуальний поступ у мислительній діяльності дитини, яка носить довільний характер. Саме тому не потрібне настановче втручання у процес розвитку дитини дорослого (тільки спостереження, індивідуальна презентація матеріалу), його похвала чи докори не діють, бо вихованець зосереджений на процесі роботи, вчасне надання дитині розвивальних засобів (дидактичного матеріалу) сприяють індивідуалізації дослідника, вихованню самостійного діяча, який процесом експериментів, спроб сприяє власному розвитку.

Відповідно до методики М. Монтессорі допомога дорослого дитині має бути мінімальною. Усе, що дитина може зробити самостійно, вона має робити сама. Як наслідок – дитина швидше засвоює різні навички, набуває впевненості у власних силах, вчиться фіксувати увагу, контролювати свої дії, адекватно оцінювати себе, стає врівноваженою, рішучою. Завдання дорослого полягає в тому, щоб не робити замість дитини, а допомагати їй організовувати свою діяльність і розвивати свій потенціал. Для М. Монтессорі набуття дитиною незалежності – це основна ознака

дорослішання, а також головна мета її методу. Вона зазначала, що батьки, вважаючи дитину маленькою, часто поводяться з нею, як з лялькою: її одягають і роздягають, умивають, підсовують стілець, саджають, годують, тримають за руку, навіть якщо немає жодної небезпеки впасти. Дитині залишається поводитися як бездушній лялці: бути нерухомою, поки над нею працюють руки дорослого. Обслуговуючи дитину, дорослі не розуміють, якої шкоди завдають їй: малюк утрачає бажання діяти самостійно, а відтак – навчатися.

Монтессорівський педагог прискіпливо ставиться до свого зовнішнього вигляду: має бути акуратним, привабливим, приємно розмовляти; дбати про свою зовнішність, як це роблять драматичні актори перед виходом на сцену. Любов, повага, оптимізм, радість вихователя сприяють розвитку дитини, яка перебуває поруч з ним. Активність педагога має бути спрямована не на дитину, а на абсолютну повагу до її самостійності й вибору до її почуттів. Марія Монтессорі порівнює зусилля педагога з напруженою роботою астронома, що нерухомо сидить біля телескопа.

Метод Монтессорі потребує постійної граничної напруги сил кожного педагога, розуміння ним психології дитини, вміння знайти індивідуальний підхід. Монтессорівський педагог нічого не робить за дитину, а допомагає досягти всього самостійно. Так дитина вчиться незалежності й уміння відповідати за свої дії. Вихователь багато спостерігає і досліджує.

Педагог має створити таке розвивальне середовище, щоб кожна дитина, потрапивши до нього, поступово звільнялася від опіки дорослого та починала діяти самостійно, здобувала знання, послуговуючись тим, що її оточує. Педагог не втручається в роботу дітей, а створює умови для занять, спостерігає за дітьми у групі, добирає, змінює та поступово ускладнює компоненти розвивального середовища так, щоб вони відповідали інтересам дітей на кожному етапі розвитку. Тому будувати навчально-виховний процес М. Монтессорі пропонувала так, щоб сприяти не тільки інтелектуальному, а й психофізичному, моральному розвитку дитини. М. Монтессорі вкладала в зміст виховання не лише засвоєння знань, умінь, а й допомогу у психічному, емоційному, фізичному розвитку дитини із самого народження, підтримку та захист її духовного світу, підготовку дитини до життя.

Поняття «виховання» Монтессорі використовує в широкому значенні, розуміючи під ним зовнішню спонуку до розвитку психічних та фізичних якостей людини. Саме спонуку, засновану на співпраці вихователя й вихованця, а не авторитарний тиск на дитину. Цінність людини не в тому, як її виховали і навчили вчителі, а в тому, як вона була налаштована на сприйняття спонуки, впливу, дії ззовні. Рецепт простий – це сприяння самовихованню дитини як передумови психічного розвитку, природне прагнення дітей до пізнання світу й себе, вільний вибір діяльності, який викликає захоплення, відсутність будь-якого примусу, регламентації, часових обмежень, пошук нового й радість відкриття, добровільність, різноманітність діяльності, врахування сенситивних періодів розвитку у створенні розвивального середовища [9, с. 83].

Вільне виховання базується на волі дитини. Воно має допомагати дитині «здобути» собі цю волю, тобто зменшити тягар соціальних кайданів, що обмежують діяльність вихованця. Активна дисципліна – це важливий виховний принцип, далекий від вимоги абсолютної нерухомості дитини на уроці. Для реалізації його вихователь має володіти спеціальною технікою. Дисципліна у

свободі – провідний принцип системи Монтесорі. Якщо дисципліна дитини базується на свободі, вона має бути передовсім активною. Людину вважають дисциплінованою, коли вона вміє володіти і вільно керувати собою, дотримується життєвих правил. Свобода кожного закінчується там, де починається простір іншого, бо останній також претендує на повагу його свободи. Міра свободи дії не повинна обмежувати діяльність інших. І ця міра формується дитиною самостійно з розумінням ситуації взаємодії в одному просторі. Вона приймається як правило життя.

М. Монтесорі закликала педагогів до набуття високорівневої професійної освіти озброєння методом спостереження, розвитку в них інтересу до особистості дитини, прагнення збагнути мотиви її вчинків, полегшити їй вільний вибір добра.

Одним із важливих принципів успішного процесу навчання, на думку М. Монтесорі, є діяльнісний, оскільки людина розвиває, творить себе, працюючи. Діти зацікавлені власне процесом роботи; дорослі працюють заради досягнення кінцевого результату, і дуже часто дитині не потрібна допомога в її роботі: вона хоче виконати її сама. Особливо помітним це стає після вправ на максимальну зосередженість і тих, які діти самі обрали для роботи. Вихованці стають спокійними, задоволеними, зникає настороженість, пасивність і байдужість.

Метод Монтесорі потребував нового педагога. Перший крок, який має зробити майбутній виховник, – це підготувати себе: розвинути уяву, навчитися постійно шукати «відсутню» дитину, вірити, що вона реалізує себе в роботі, звільнити себе від упередженості щодо «рівнів» і «типів», за якими прийнято розподіляти дітей, розвивати духовний світ вихованців, спонукати їх виявити свою справжню сутність, а також знайти діяльність, яка їх зацікавить.

Традиційний «класичний» учитель не може «розвинути» у Монтесорі-вчителя: його слід створити заново, уникаючи педагогічних забобонів. Діти не можуть похитнути віру вчителя, який бачить дитину в іншому, духовному полі, і впевнено шукає самопрояву її інтересів, викликаних пізнавальною діяльністю. Учитель чекає, коли в дітей з'явиться зосередження. Для цього педагог має докласти максимум зусиль, і його діяльність буде послідовною і поетапною, як у духовному сходженні.

У кожній із праць М. Монтесорі («Всотуючий розум», «Виховання для Нового світу», «Самовиховання і самонавчання в початковій школі») підготовці педагога присвячено окремий розділ, а загалом вона включає три етапи.

I. Учитель стає опікуном і охоронцем довкілля. Знаючи, що воно виховує, педагог, зосереджується на його можливостях розв'язати проблеми важкої дитини. У навколишньому середовищі є те, що притягує, поляризує волю дитини. Перший обов'язок вчителя – спостереження за довкіллям. Вплив його опосередкований, але за його відсутності не буде й ефективного розвитку: фізичного, інтелектуального, духовного.

II. Учитель працює з дітьми, які все ще недисципліновані, з тими ж хаотичними думками, які потрібно навчити концентруватися на певній роботі. Учитель має захоплювати дітей; аби привернути їх увагу, слід використати будь-який прийом. Учитель, втручання якого не було успішним, може змінити дії на свій розсуд, але головне – не бути бездіяльним. Дітей, які продовжують заважати іншим, необхідно призупинити, блокувати їх деструктивну діяльність.

III. У дітей виникає інтерес до чогось упродовж якихось практичних дій. Учитель «відходить на другий план» і не втручається за жодних умов. Найчастіше помилки робляться в цей момент (наприклад, схвалення, заохочення дитини, яка до цього часу була вередливою, але нарешті зосередилася на якійсь роботі. Такого схвалення достатньо, щоб завдати шкоди: у дитини зникає бажання до роботи на тиждень. Коли вихованець відчуває труднощі, вчителів не слід показувати йому, як їх подолати, інакше дитина втратить інтерес, бо виявиться, що подолання труднощів – не її завдання. Як тільки дитина зосереджується, учителям не потрібно звертати на неї уваги, ніби вона не існує. Принаймні, остання не повинна здогадуватися про увагу вчителя. Обов'язок учителя – лише пропонувати новий матеріал, коли вичерпаються можливості попереднього. У дитини, яка виконала роботу, що вимагає зосередження, може з'явитися бажання показати її вчителів і одержати схвалення. У такому разі вчителів слід похвалити охоче і щиро: «Як чудово!», радіючи досягненням дитини разом з нею [1, с. 276].

М. Монтессорі підкреслювала, що упродовж підготовки педагога необхідно виховати в нього інтерес до людини, вміння бачити у кожній дитині неповторну та унікальну особистість, спостерігати за її розвитком, навчити створювати розвивальне середовище і підтримувати зв'язок між ним та дитиною, бути привабливим зовні, цікавим для вихованців, життєво важливою частиною світу дитини. Педагогові також необхідно залучити до співпраці батьків, оскільки дитина є членом сім'ї, а не ізольованою особистістю. Усе це необхідне педагогові для того, щоб сприяти дитині в саморозвитку. Здатність «вникати в секрет дитинства», знати, любити дитину і вміти служити їй «згідно із законами вищої справедливості», на думку М. Монтессорі, є головною місією педагога.

М. Монтессорі вважала істинним проявом професіоналізму педагога володіння мистецтвом спостереження. Вчитель має не говорити, а вчитися бути мовчазним, не наставляти, а спостерігати, не демонструвати горду зверхність людини, що багато знає і бажає бути бездоганною, а проявляти смирення. Розробивши власну методику навчання та виховання на основі методу спостережень за дітьми, вона зазначила, що спостереження за поведінкою й діяльністю дітей, їх взаєминами у вільній атмосфері дає змогу розкрити секрети людського суспільства, пізнати і зрозуміти справжню суть дитини [8, с. 130]. Для того, щоб спостереження було ефективним, М. Монтессорі рекомендувала проводити його систематично.

Відповідно до її філософії, педагог має навчати дітей не стільки словами, скільки власним прикладом. Тому його завдання – дисциплінувати дітей для діяльності, для праці, для добра, а не задля пасивності та слухняності. Потрібне внутрішнє переродження педагога, щира віра у справедливість тих принципів, якими Монтессорі-педагог пропонує керуватися в роботі з дітьми: не втручатися в роботу дітей без дозволу; не давати оцінки дітей за результати їхньої діяльності; виправляти помилки; навчати дітей адекватно оцінювати свою діяльність.

Одним із важливих завдань учителя є створення відповідного середовища виховного простору, де слід бути уважним спостерігачем за природним розвитком дітей. Необхідно допомагати дитині зорієнтуватися у предметному середовищі; навчати правильно користуватися предметами, матеріалами; надавати свободу у виборі і виконанні роботи, тобто залучати до активного життя в даному середовищі; спрямовувати діяльність дітей на збереження речей, наявних у ньому; дотримуватися одного стилю, національного колориту країни, в

якій живе дитина. Уміючи помічати, у яких умовах діти можуть вільно виражати себе, проявляти свої потреби та почуття, вчитель може підготувати «виховний простір», який відповідатиме потребам розвитку дітей та сприятиме зовнішньому прояву природного характеру.

Підготовка середовища, у якому б діти відчували себе комфортно, безпечно й поступово набували незалежності від дорослих, є основним завданням учителя в Монтессорі-класі. Педагог навчає дітей бути автономними, самостійними, незалежними у своїх діях, організовує діяльність учнів за правилами, які є обов'язковими для всіх, надає всьому, що відбувається в класі, позитивного акценту [2, с. 119]. Учителеві важливо відійти на «задній план», пробуджувати інтерес учнів, надавати їм допомогу і ніколи не заважати. Педагог відгукується, передовсім, на головне прохання дитини – «Допоможи мені зробити це самому!». Дидактичний матеріал повинен бути у достатній кількості, відповідати віковій та мати різноманітність пізнавального застосування, розміщуватися у сталій послідовності, бути доступним дитині, презентованим за потреби у використанні.

М. Монтессорі хотіла бачити такого вчителя, який створює середовище, де дитина, діючи спонтанно, прагне стимулу, який відповідатиме її потребам. «Потрібно бути дуже обережним, коли хвалите дитину, бо тоді треба похвалити всіх: учитель має бути справедливим. Без сторонньої допомоги діти можуть створити свідоме суспільство. Для нас дорослих, необхідні в'язниці, поліція, солдати, зброя. А діти розв'язують свої проблеми мирно; вони показують нам, що свобода і дисципліна – два боки однієї медалі, усвідомлена свобода передбачає дисципліну»<sup>1</sup>.

Свобода й особистий досвід – дві підвалини педагогіки Монтессорі, що органічно поєднуються із середовищем, де панує строгий порядок<sup>2</sup>. М. Монтессорі вважала, що вчитель має володіти духовними якостями, тому що «...він працює з людиною, високодуховним творінням, яка стає об'єктом її спостережень». Коли педагог відчує палкий інтерес до духовних проявів дитини, і глибока радість, і ненаситне прагнення спостерігати за дітьми, тоді він почне посправжньому набувати фахової майстерності<sup>3</sup>.

У розробці проблеми самовиховання та самонавчання визначені загальні стратегічні напрями і конкретні методичні шляхи реалізації цих принципів у безпосередній педагогічній роботі. М. Монтессорі розкрила підходи до розуміння основних закономірностей психічного розвитку дітей, використання розвивальних можливостей їхньої самостійної діяльності, що не втратили свого значення і в наш час<sup>4</sup>.

Головна мета школи, на думку М. Монтессорі, полягає в тому, щоб постачати «харчі» для природного процесу саморозвитку дитини, створювати довкілля, яке сприяє цьому, а основні завдання для реалізації місії педагог вбачала в тому, щоб навчити дітей якомога раніше здійснювати свій вибір; користуватися наданими свободою і довірою; створювати і підтримувати навколо себе порядок; з раннього

---

<sup>1</sup> Монтессорі М. Помогите мне сделать это самому / М. Монтессорі / сост., вступ. статья М.В. Богуславский, Г.Б. Корнетов. – М. : Карапуз, 2000. – С. 56.

<sup>2</sup> Дичківська І. М. М. Монтессорі: теорія і технологія / І. М. Дичківська, Т. І. Поніманська. – К. : Слово, 2009. – С. 48.

<sup>3</sup> Монтессорі М. Самовоспитание и самообучение в начальной школе / Мария Монтессорі. – К., 1995. – С. 74–75.

<sup>4</sup> Михальчук Т. П. Життя Марії Монтессорі / Т. П. Михальчук // Вісник Асоціації Монтессорі вчителів / упоряд. : В. З. Горюнова, Т. П. Михальчук. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 12.

дитинства шанувати закон; терпляче і шанобливо ставитися до всіх оточуючих; розвивати почуття любові й поваги до самої себе; тренувати волю в ранньому дитинстві, щоб виробити цивілізовану поведінку в будь-якій ситуації; самостійно планувати свою діяльність і досягати наміченого<sup>5</sup>.

Вимоги до педагога є важливим компонентом педагогіки Марія Монтесорі, яка ґрунтується на рівноцінності педагога і дитини у навчально-виховному процесі. Метод Монтесорі передбачає активну діяльність педагога при розгляді дидактичного матеріалу, його кількості, порядку, методики подання. Уся діяльність педагога передбачає його активну підготовку і керівництво. А наступна т. зв. видима «бездіяльність» – ознака педагогічного успіху, що забезпечує успішне виконання завдання.

М. Монтесорі радила вихователям не втручатися в життя дитини, тому що місія педагогів полягає в тому, щоб забезпечити засоби для особистісного розвитку і чекати результатів із максимальною повагою до дитини, на яку здатні. Кожній дитині необхідно мати власну шухлядку, де зберігається її творчий доробок за час виховання: аплікації, вироби, а також фото з успішними подіями під час занять. Вони відрізняються від презентації предметних виробів у дитячому садочку, який працює за традиційною системою, тим, що мають персоніфікований характер. В однієї дитини багато виробів із кольорового паперу, в іншої – з ниток, тканини, ще в іншої – фото про самостійно складену рожеву вежу (яку дитина може збирати протягом тривалого часу непослідовно). Такі вироби згодом передаються батькам для родинної колекції здобутків дитини, стають основою сучасного особистого потрфоліо.

Педагогічна технологія звернена на розвиток дитини як індивіда, котрий у дошкільний період розвитку має особливості світосприйняття через органи чуття, граничне накопичення досвіду пізнання навколишнього, володіє природною потребою у самопрезентації. У роботі «Педагогічна антропологія» М. Монтесорі зазначала: «Задля знаходження розумних природних методів виховання необхідно проводити точні й раціональні спостереження за людиною як особистістю, особливо в період до 7 років, оскільки це вік, коли закладаються основи виховання і культури» [6, с. 113].

Звертаючи увагу на особливості дитячого світосприйняття та потреби дорослих, треба більш уважно ставитися до дитячого способу пізнавати, відчувати, освоювати культурні надбання людства, творити нове і бути почутими. М. Монтесорі писала: «Справжня творча енергія дитини, її динамічна сила залишалися непоміченими тисячу років. Так само, як первісна людина ходила по землі й обробляла її, не підозрюючи про величезні багатства, сховані в її надрах, так і сучасні люди роблять успіхи в цивілізованому житті, не помічаючи скарбів, які приховані в духовному світі дитинства. Роботі педагога притаманний спеціальний психологічний сенс, який дає змогу розвиватися маленькій дитині» [5, с. 211].

У результаті тривалих спостережень та експериментів М. Монтесорі зробила висновок про те, що діти здатні «поглинати» культуру і їм не потрібно проводити спеціально спрямованих занять для отримання знань. Ще одним висновком була теза про власний темп розвитку кожної дитини, її потребу

---

<sup>5</sup> Монтесорі М. Освіта для нового світу / І. М. Дичківська, Т. І. Поніманська // М. Монтесорі : теорія і технологія. – К. : Слово, 2006. – С. 211.

пізнавати світ у власному порядку, не за загальними правилами, які пропонують дорослі, вважаючи раціональними.

Стосунки між дитиною і вихователем перебувають у духовному полі, зразком поведінки для вчителя має стати образ слуги, який спостерігає за своїм господарем, утримує в чистоті одяг господаря, кладе на місце щітки, але не наказує господареві, коли та як ними користуватися; він подає господареві їжу, але не примушує його їсти; надавши господареві послугу, він розсудливо зникає, не промовивши й слова. Таким же чином маємо поводитися й ми, коли душа дитини починає розвиватися. Господар, якому служить учитель, – душа дитини; коли вона починає виявляти свої потреби, учитель поспішає реагувати на них.

Гуманізація сучасної української освіти, актуальність особистісно орієнтованої, компетентнісної моделі навчання і виховання, що передбачає суб'єкт-суб'єктні відносини педагога й вихованця, сприяють переосмисленню творчої спадщини педагогів-реформаторів на основі принципів: природовідповідності, відмови від авторитаризму у вихованні, прийняття вихованця як суб'єкта власного розвитку. Методика М. Монтессорі передбачає переосмислення традиційних принципів педагогічної діяльності, бо виходить із рівноцінності особистостей педагога і дитини у процесі виховання й навчання – педагогіки партнерства.

Сутність педагогічної теорії М. Монтессорі складають три складові: виховання має бути вільним; індивідуальним; має спиратися на дані педагогічних спостережень за дітьми. Техніка Монтессорівського методу впливає з природного фізіологічного і психічного розвитку дитини й спрямована на зміцнення її м'язів, удосконалення відчуттів, природних потреб у комунікації та самопрезентації. Ці завдання розв'язуються шляхом створення сприятливих для життя умов і використання спеціально розроблених дидактичних матеріалів.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Дичківська І. М. М. Монтессорі: теорія і технологія / І. М. Дичківська, Т. І. Поніманська. – Слово, 2009. – 304 с.
2. Кравець Н. О. Від чуттєвого пізнання до інтелектуального розвитку / Н. О. Кравець / Українська освіта. Чому Марія Монтессорі? / [за заг. ред. Б. М. Жебровського]. – К. : КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2003. – С. 119.
3. Кремень В. Г. Про «Дитиноцентризм», або Чому освіта України потребує структурних змін / В. Кремень // День. – 2009. – № 210(3130). – 19 листопада. – С. 2.
4. Михальчук Т. П. Життя Марії Монтессорі / Т. П. Михальчук // Вісник Асоціації Монтессорі вчителів / упоряд. : В. З. Горюнова, Т. П. Михальчук. – К., 1998. – Вип. 1. – С. 2.
5. Монтессорі М. Освіта для нового світу // І. М. Дичківська М. Монтессорі: теорія і технологія / І. М. Дичківська, Т. І. Поніманська. – К. : Слово, 2006. – С. 211.
6. Монтессорі М. Помогите мне это сделать самому / М. Монтессорі. – М. : Карапуз, 2000. – 273 с.
7. Сторонська О. С. Педагогічна спадщина М. Монтессорі у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Заг. педагогіка та іст. педагогіки» / Оксана Степанівна Сторонська ; МОН МС України, ДДПУ ім. І. Франка. – Дрогобич : [б. в.], 2013. – 20 с.

8. Хилтунен Е. Практическая Монтессори-педагогика. Суперсистема для педагогов и родителей / Е. Хилтунен. – М. : ЮНИОН-паблик, Альта-Принт, 2005. – С. 130.
9. Чепіль М. Педагогіка Марії Монтессорі в Україні // Вісник соціально-гуманітарного факультету : Вип. II [зб. наук. праць]; за ред. М. М. Чепіль. – Дрогобич : Ред.-вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. – С. 82-99.
10. Якименко С. І. Педагогічні ідеї Софії Русової та Марії Монтессорі: порівняльний аналіз : монографія / С. І. Якименко, Г. С. Міленіна. – К. : Слово, 2015. – 296 с.

Рецензент: д. пед. н., проф. Бенера В.Є.